

İslam Dünyasının Âlim Hanımları

Hız. Peygamber'in [ﷺ] savaşlarda askerlere hemşirelik yapmasına izin verdiği hanım sahabe kimdi? Çiçeklerin suyundan parfüm yapacak aleti icat eden kraliçeyi biliyor musunuz? Ya Kurtuba'nın en önemli matematikçilerinden birinin kadın olduğundan haberdar mısınız?

SALİM AYDÜZ sayduzhotmail.com

Dünyanın yedi harikasından Tac Mahal'i bilmeyen yoktur. Babür İmparatoru Şah Cihan tarafından eşi Mümtaz Mahal'in anısına yaptırıldığına da. Fakat Şah'ın halası, yani Cihangir'in eşi İmparatoriçe Nur Cihan'ın çiçeklerin suyunu damıtıp parfüm elde etmek üzere bir alet icat ettiğini bilmeyiz.

Peki Eski Mısır'da yaşamış Merit Ptah ve Peshet isimli iki kadının insanlık tarihinde bilinen ilk kadın doktorlar olduğundan kaç kişi haberdardır dersiniz? Yine Mısır'ın kuzeyinde bulunan eski Yunan/Mısır medeniyeti şehri İskenderiye'de, MÖ 370-415 arasında yaşamış Hy-

patia isimli kadın felsefeci, matematikçi, astronom ve öğretmen hiç tanınmaz. Yeni Eflatuncu okulun müdürlüğünü yaptığının da bilinmediğini söylemeye hacet yok!

İslam dünyasına gelirse Müslüman bilim insanları ilk asırlardan beri bilimsel faaliyetlere önem vermiş; kadın-erkek, Müslüman-gayrimüslim farkı gözetmeksizin ilmî çalışmaları desteklemişlerdi. Ne var ki kaynaklarda kadınların ilmî konulardaki katkıları erkekler kadar zikredilmez.

Özellikle İslamın ilk asırlarında hanımlar sosyal ve ilmî hayat içinde çok daha aktif rol almışlardı. Hz. Peygamber (sas) dönemindeki sa- >>

» Selçuklu'dan ilim solukları

Sultan II. Kılıçarslan'ın kızı Gevher Nesibe Hatun, bilime katkıda bulunan kadınlar arasındaydı. Gıyâseddin Keyhüsrev tarafından kız kardeşi Gevher Nesibe Hatun adına Kayseri'de yaptırılan hastanede (üstte), teorik ve pratik tıp eğitimi birlikte yürütülüyordu.

vaşlarda hemşirelik görevinde bulunan kadınların yanı sıra hadis, fıkıh ve benzeri dinî ilimlerde faal oldukları görülür.

Fen ilimlerindeki gelişmelere paralel olarak kadınlar matematik, tıp ve astronomi gibi alanlarla da ilgilendiler. Ancak bunlar çoğunlukla kayıtlara geçmediğinden Müslüman toplumunda kadınların bilim ve teknolojinin ilerlemesine katkılarını kestirmek hayli güçtür.

Kurtubalı Lubana (ö. 984) iyi bir matematikçiydi. Saray kütüphanesinin başında bulunuyordu, bazı ilimlerde ileri derecede birikim sahibiydi. Kaynaklarda verilen bilgilere göre son derece karışık geometrik ve cebir problemlerinin çözümünde mahirdi.

Aynı yüzyılda Bağdat'ta yaşamış olan Suteyta el-Mehâmali (ö. 987) de iyi eğitim almış hanımlardan-
di. Eğitilmiş bir aileden gelen Sutey-

ta, babasından ve döneminin önde gelen âlimlerinden dersler okudu. Arap edebiyatı, hadis ve fıkıh ilimlerinin yanı sıra matematikte dikkat çekici bir seviyeye ulaştı. Kaynaklara göre hesap (aritmetik) ve ferâiz (miras hesaplamaları) konularında bilgisi son derece ileriydi ki, matematiğin bu konuları onun zamanında yeni yeni gelişmekteydi. Ayrıca cebir ilminde gayet yetenekliydi ve diğer matematik-»

Uluslararası İslâm Sanatları Yarışması

Tarih boyunca İslâm kültürünün ve sanatının en önemli başkentlerinden biri olma misyonunu sürdüren Konya, 2016 **İslâm Dünyası Turizm Başkenti** olarak uluslararası hat, tezhip ve minyatür yarışması düzenliyor.

Yarışmada dereceye giren eserler, Konya'da yapımı tamamlanmak üzere olan İslâm Kültür Merkezi içindeki uluslararası müzede daimî olarak sergilenecektir.

Hat dalında celfî sülüs ve sülüs hatlarıyla **"Cum'a suresi 1-5. ayetler"**, tezhip dalında **"Zahriye sayfası"**, minyatür dalında ise **"Hz. Mevlâna Celâleddin Rûmî'nin Mesnevî'sinden Hikâyeler"** ile yarışmaya eser gönderilebilecektir.

Yarışmaya son başvuru tarihi **30 Eylül 2016**.

HAT	
Birincilik Ödülü	15.000 TL
İkincilik Ödülü	12.000 TL
Üçüncülük Ödülü	9.000 TL
Mansiyon	4.000 TL
Mansiyon	4.000 TL
Mansiyon	4.000 TL

TEZHİP	
Birincilik Ödülü	13.000 TL
İkincilik Ödülü	10.000 TL
Üçüncülük Ödülü	7.000 TL
Mansiyon	3.000 TL
Mansiyon	3.000 TL
Mansiyon	3.000 TL

MİNYATÜR	
Birincilik Ödülü	10.000 TL
İkincilik Ödülü	7.000 TL
Üçüncülük Ödülü	5.000 TL
Mansiyon	2.500 TL
Mansiyon	2.500 TL
Mansiyon	2.500 TL

www.konya.bel.tr/islamsanatlari

HARUN REŞİD'İN EŞİNİN SU KUYULARI

Kadınların eğitim ve tıp kurumlarının yapımında aktif rol oynayarak onları desteklediklerini ve bir kısmı günümüze kadar gelen bu kurumların inşasında rol oynadıklarını görüyoruz. Mesela Abbasi Halifesi Harun Reşid'in eşi Zübeyde bt Ebu Cafer son derece varlıklı bir hanım olup sanat ve şiiri desteklemiştir. İmza attığı pek çok projeden en dikkat çekici olanı, Bağdat'tan başlayarak Hac yolları üzerinde su kuyuları açtırmış olmasıdır. Halen Mekke dışında onun ismini taşıyan su kuyuları bulunur.

çiler tarafından ortaya atılan bazı denklem problemlerinin çözümünde yeni yöntemler geliştirmişti. Söylendiğine göre matematikteki kabiliyeti, hesaplamalardaki başarılarının çok çok ötesindeydi.

Endülüs'te ise astronom ve matematikçi Mesleme el-Mecriti'nin (ö. 1007) kızı Fatıma el-Mecritiye (Madridli Fatıma) de babası gibi astronomi üzerinde çalışmış, usturlab aleti yapımında, gezegenlerin ve yıldızların konumlarını gösteren tabloların hazırlanmasında babasının telif ettiği eserlere yardım etmiştir.

Tıptan edebiyata

İslam medeniyetinde ilk hemşire unvanı Rufeyde bt Sa'ad el-Eslemiyeye verilmiştir. Rufeyde tıpla ilgili bilgileri doktor olan babasından öğrenmiş, başka kadınları da ilk yardım konusunda eğitmiştir.

Onun yanı sıra erken dönem İslam tarihinde ismi geçen başka hemşireler de vardır: Nuseybe bt Ka'ab el-Mazeneya, Uhud Savaşı'nda (625) Müslüman yaralı savaşçı-

lara hemşirelik hizmeti sunmuştur. Ümmü Sinan el-İslamî (Ümmü İmara olarak da bilinir) Müslüman olmuş ve Peygamber Efendimizden yaralı Müslümanları tedavi etmek ve susamışlara su vermek üzere izin istemiştir. Ümmü Mateve' el-Eslemiyeye Hayber Savaşı'nda sonra gönüllü olarak orduda hemşirelik yapmıştır. Ümmü Varaka bt Haris Bedir Savaşı'nda hemşirelik yapmış, ayrıca Kur'an'ı Kerim'in toplanması çalışmalarına katılmıştır.

Asıl ismi Leyla olan eş-Şifa bt Abdullah el-Kureşî'yi unutmayalım. Son derece zeki bir kadın olan eş-Şifa idarî işlerle de ilgilenmiş olup hem hemşirelik, hem de tıbbî pratisyenlik yapmıştır. Karınca ısı- rıklarına karşı önleyici bir tedavi usulü kullanmış, bu konuda Peygamber Efendimiz kendisini diğer kadınları eğitmesi için görevlendirmiştir. Eş-Şifa, Hz. Ömer (ra) döneminde çarşı ve pazarda müfettişlikle görevlendirildi. Öyle anlaşılıyor ki, İslamın ilk devirlerinde hemşirelik ve benzeri pratisyenlik işlerini yapan çok sayıda hanım bulunuyordu. Bunlar bilhassa savaş alanlarında yaralıların tedavisinde faaliyet gösteriyorlardı.

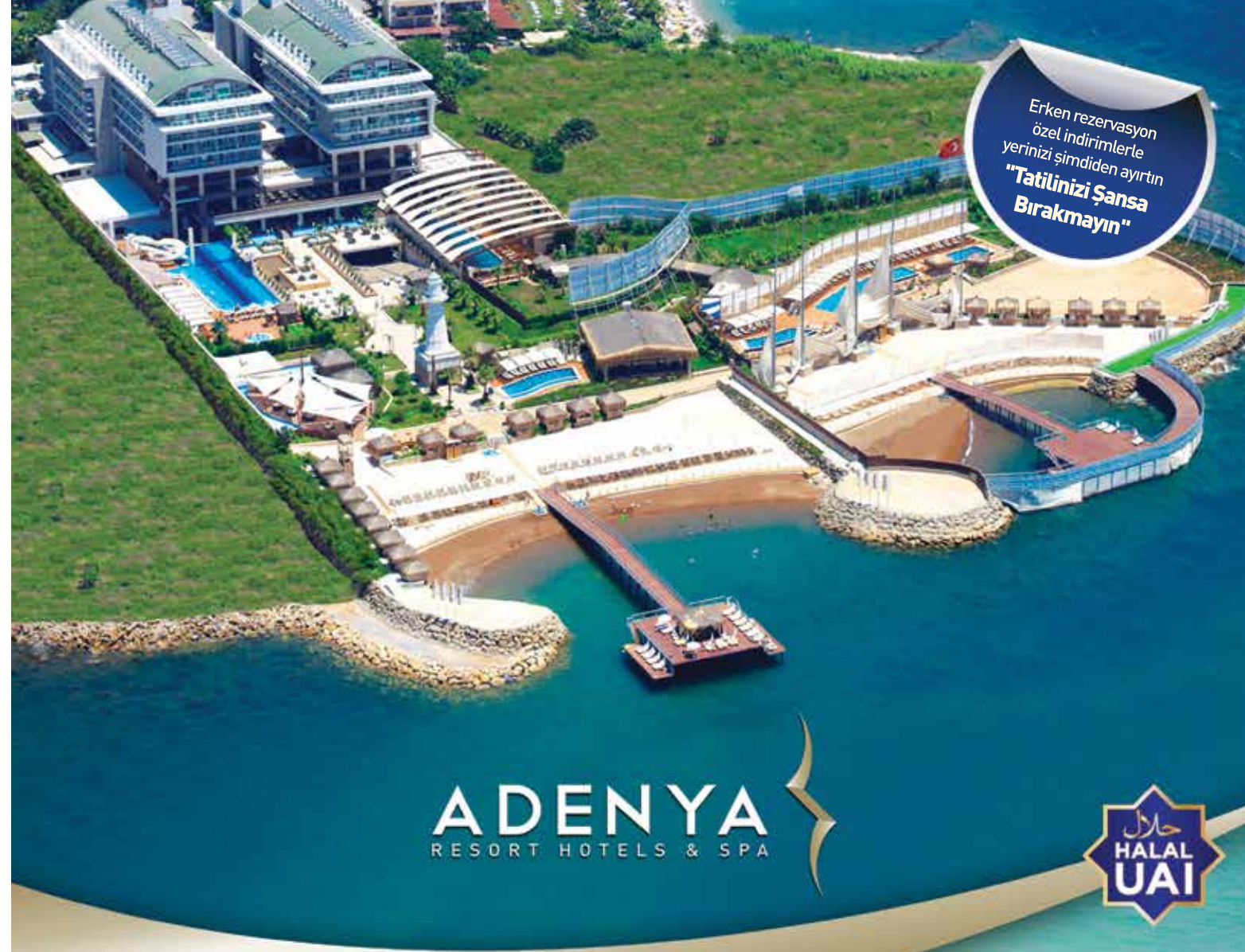
Ne yazık ki günümüze İslam medeniyetinde hanımların

tıp sahasındaki faaliyetleri konusunda çok az yazılı bilgi ulaşmıştır. İstisna olarak Fatih Sultan Mehmed döneminde yaşamış cerrah Şerefeddin Sabuncuoğlu (1385-1468) tarafından yazılan *Cerrahiyyetü'l-Haniyye* isimli eserden hanım tabipler ve faaliyetleri hakkında detaylı bilgiler ediniyoruz. Eserde hanım doktorların hanım hastaları tedavi edişlerini tasvir eden minyatürler de yer alır. İslam medeniyetinde hanımların hem ebe ve hemşire, hem de doktor ve cerrah olarak faaliyetlerini göstermesi açısından son derece önemlidir.

Sabuncuoğlu'nun eserinde sadece hanımların değil, erkek hastaların tedavileriyle ilgili de çok sayıda minyatür bulunur. Fakat özellikle hanım hastalarla ilgili detaylı çizimler, Avrupa'da aynı dönemde hastalara, bilhassa hanımlara yapılan kötü muameleyle karşılaştırıldığında hem İslam medeniyetinin insana verdiği değer, hem de tıbbın seviyesini göstermesi bakımından önemlidir. Eserde hanımlar tarafından yapıldığı gösterilen bazı cerrahi operasyonların 15. yüzyıl tıbbına göre son derece ileri olduğunu da görüyoruz.

İlk dönem kadınlarının hemşireliğin yanı sıra özellikle hadis çalışmaları, fıkıh, edebiyat ve eğitim konularında da aktif oldukları anlaşılır. Buna Peygamber Efendimizin soyundan gelen ve aslen Ye- >>

>> Kimya araştırmalarında kullanılan, Abbasiler dönemine ait cam boru (9-10. yy).

ALKOLSÜZ YİYECEK VE İÇECEK SUNUMLARIYLA BAYANLARA ÖZEL HAVUZ VE PLAHLARIYLA HUZUR DOLU BİR TATİL SİZLERİ BEKLİYOR...

» Kuzey Afrika'nın hayırsever Türk kadını Muradiler hanedanının kadın üyelerinden Azize Osmana, ilminin zekâtını 1662'de Tunus'ta yaptırdığı hastanesiyle ödemişti (sağda). Oldukça zengin olan Osmana'nın, fakirleri sevdirip hastalara hizmeti yıllar yılı unutulmamış olacak ki, faaliyetleri resmî pullara bile yansımıştı (üstte).

menli olup Şam'da yaşayan Fatıma bt Sa'd el-Hayr isimli hadisçi hanım iyi bir misaldir.

13. yüzyılda yaşamış olan Fatıma'nın en dikkat çeken yanı, İspanya'nın Valensiya şehrinden Çin'e kadar süren bir ilim yolculuğu yapmış olmasıdır. Yolculuğu esnasında ziyaret ettiği şehirleri (Kahire, Şam, Bağdat, İsfahan, Rey, Nişabur, Tus, Buhara, Semerkant, Kaşgar) gösteren haritanın varlığı, onun bu ilim yolculuğunu sıra dışı kılar.

İslam medeniyetinin hemen her döneminde ve her ülkesinde istinsah ismi verilen yazma eserlerin kopyalama işinde de kadınların payı büyüktü. Mesela E. Sordo'nun

Moorish Spain (Londra, 1963) adlı kitabında verdiği bilgilere göre 10. yüzyılda Kurtuba şehrinde 170 kadın kitap istinsah etme işiyle uğraşmaktadır.

En eski üniversitelerden

İslam medeniyetinin belki de en dikkat çeken hanımlarından biri, 9. yüzyılda Fas'ın Fez şehrinde yaşamış olan Fatıma Muhammed el-Fihri el-Kureys'tir. Fıkıh ve hadis ilimlerinde iyi bir eğitim alan el-Fihri genç yaşta dul kalır. Eşinden ve babasından kalan yüklü miktardaki mirası Karaviyyin isminde bir cami ve üniversite kurmak için harcar. 859 yılında tamamlanan bina dün-

yanın en eski üniversitelerinden biri olarak kabul edilir. Açıldıktan sonra farklı şehirlerden pek çok öğrenci buraya eğitim almaya gelmiştir. Son derece sıkı ve disiplinli bir eğitimin verildiği üniversitede İslamî ilimlerin yanı sıra astronomi, matematik, edebiyat, yabancı diller ve fen ilimleri öğretiliyordu. Arap rakamları bu kurum sayesinde Avrupa'da tanınmış ve kullanılmıştır.

Fatıma el-Fihri cami ve üniversite binalarının bütün malzemelerinin şehirdeki imkânlar kullanılarak temin edilmesini istemiş, hatta inşaatın başlamasından bitimine kadar her gün oruç tutmuştu.

Kuzey Afrika'da bahsedilmesi ge-

reken bir isim, ondan 8 asır sonra Tunus'ta yaşamış olan Azize Osmana'dır (1606-69). Muradiler hanedanının hanım üyelerinden olup iyi bir eğitim almıştı. Türk asıllı bir aileden gelen Azize'nin babası ve büyükbabası buradaki yeniçeri birliklerinin komutanlarındandı. Büyükbabasının sarayında yetişen Azize İslam medeniyetine ait temel bilimlerin tahsili yanında Kur'an üzerine hususi dersler de almıştı. Muradilerden Hammuda Paşa ile evlenerek saraydan ayrıldı ve hacca gitti. Son derece hayırsever biriydi. 1662'de Tunus'un el-Azzefine sokagında halen onun ismiyle anılan bir hastane kurmuştu.

Oldukça varlıklı bir hanım olan Azize Osmana servetinin üçte birini vakfetmiş, hayır işlerinde kullanılmak üzere ayırmıştır. Yaklaşık 91 hektarlık bir arsayı hayır işleri, dinî işler ve insanî yardım gayesiyle kullanılmak üzere bağışlamıştı. Sakatlığından dolayı çalışamayacak durumda olanlara yıllık maaş bağlamış, fakir gelinlere elbise ve hediyeler almıştı.

Haccdan geldikten sonra bütün köleleri serbest bırakma projesini de başlattığını söyleyelim. Pazardaki köleleri satın alıyor, sonra azad ediyordu. Başkalarını da teşvik etmekten geri durmadı. 1669 yılında vefat etti ve türbesi Şemai-

ye Medresesi yakınlarındaki Halkatü'l-Neal'dedir. Her gün mezarına gül, menekşe ve yasemin gibi taze çiçeklerin konulmasını vasiyet etmiştir. Vasiyeti yüzyıllardır yerine getirilmektedir.

İslam medeniyetinin ilk devirlerinden beri okul ve hastane gibi sosyal müesseselerin açılmasına önyak olan ve destekleyen hanımlara rastlıyoruz. Eyyubi hanedanlarından Halep valisi Zahir Gazi'nin eşi Dayfa Hatun (ö. 1242) Halep'te 6 sene idarecilik yapmış ve iki medrese açmıştır.

Ya Selçuklular?

Selçuklular döneminde de Anadolu'da idarecilerin eşleri ve yakınları okul ve hastane yapımında ciddi çabalar göstermişlerdi. Kayseri'deki Gevher Nesibe Darüşşifası ile Divriği'de, Behram Şah'ın kızı Turan Melik'in yaptırdığı hastane en meşhurlarıdır.

Kayseri'de 1206'da Selçuklu Hükümdarı Gıyâseddin Keyhüsrev ile kız kardeşi Gevher Nesibe Hatun'un yan yana yaptırdıkları, kendi adlarıyla anılan tıp külliyelerinde teorik ve pratik tıp eğitimi birlikte yürütülmekteydi. Ünlü hekim ve astronom Kutbuddin Şîrâzî'nin de burada bir süre çalıştığı bilinir. Yapısı ve işleyişiyle dikkat çeken bu darüşşifalar kendilerinden sonra kurulan tıp kurumlarına örnek olmuşlardı.

Görüldüğü gibi İslam bilim tarihi kadın âlimlere ait görünmez, aynı zamanda silinmez izlerle dolu. Dikkatli ve meraklı gözler tarafından hakkıyla araştırıldığında binlerce hanımın İslam ilim tarihine katkıları gün yüzüne çıkacaktır. ■

Salim Aydın
Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Martı Üniversitesi Öğretim Üyesi.